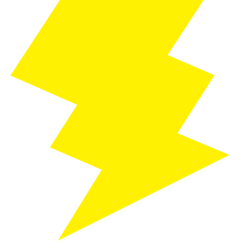

UPPHOVSRÄTTENS HISTORIA

SAMMANFATTNING

Upphovsrätten är lika gammal som den mänskliga civilisationen. I urgamla kulturer i Egypten, Indien och Grekland fanns regler som skyddade skapares rättigheter, precis som dagens upphovsrätt. Den moderna upphovsrätten uppkom i samband med att boktryckarkonsten spred sig i Europa under slutet av 1400-talet. Sveriges nuvarande upphovsrättslag kom till år 1960 men redan 1810 berördes frågan för första gången i svensk lag.

Upphovsrätten har ofta debatterats i samhället, inte minst i samband med ny teknik och förändrade vanor hos publiken. I fallet film är exempel på sådana förändringar televisionen på femtio- och sextiotalen, videobandspelarens genombrott i det tidiga åttiotalet och internet de senaste decennierna. Grundtanken bakom upphovsrätten är fortfarande densamma: att upphovsmän ska kunna leva på och bestämma över sitt skapande.

FÖRDJUPNING

Lagen om upphovsrätten till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen) tillkom 1960 och reglerar som namnet antyder hur upphovsrättskyddade verk får användas. Den moderna upphovsrätts historia är dock betydligt äldre. Vi får gå tillbaka till boktryckarkonstens uppkomst under senare hälften av 1400-talet, då förläggare fick ensamrätt att trycka böcker genom s.k. privilegium. I 1400-talets Italien styrde furstar med järnhand och beställde verk på teman som de själva ville se i pränt. Den som faktiskt skapade verken var med andra ord helt beroende av den regerande furstens välvilja och smak.

Idén att i kontrast med detta istället ställa upphovsmannen i centrum väcktes några hundra år senare under upplysningstiden. Föregångslandet var framför allt England och senare även Frankrike där en allmän upphovsrättslagstiftning kom till på 1790-talet under revolutionsåren. I Sverige fick författare till tryckta skrifter ensamrätt till sina verk i samband med tryckfrihetsförordningen 1810. Upphovsrätten är med andra ord inget nytt fenomen. Den har funnits i flera hundra år även om debatten om upphovsrätt har tagit ny fart de senaste åren.

Upphovsrätts idémässiga rötter är ännu äldre. Tanken på att en skapare har särskilda rättigheter till sitt verk är lika gammal som den mänskliga civilisationen. Från antiken finns exempel på hur manuskript till grekiska tragedier skulle deponeras i offentliga arkiv för att garantera att innehållet inte förvanskades i uppsättningarna, en föregångare till de ideella delarna av dagens upphovsrätt. I staden Sybaris kunde kockar få tidsbegränsad ensamrätt till särskilt välsmakande maträtter som de skapat, det vill säga samma tanke som den ekonomiska delen av dagens upphovsrätt.

Sverige har haft många framstående upphovsmän. Carl Michael Bellman, som levde 1740-1795, var en av dem. Han var ambitiös och mycket produktiv. Bland annat skrev han psalmer, dikter och visor som till exempel Gubben Noa och Fjäriln vingad syns på Haga. Trots att Bellman var en mycket berömd person, dog han utfattig eftersom han inte kunde försörja sig på sitt skapande. Vem som helst kunde kopiera och sprida hans musik och sångtexter utan att Bellman själv kunde göra något åt det och utan att han fick betalt.

Idag är verkligheten en annan än på Bellmans tid. Vi tar del av medier och information via Internet, lyssnar på webbradio, läser bloggar och strömmar musik, film och tv-serier. Vi tar bilder med våra mobiltelefoner och laddar upp dessa på världsomspännande sociala nätverk. Den som vill kan göra sin röst hörd i diverse forum på nätet.

Ny teknik och distributionsformer har förändrat villkoren för dagens upphovsmän, men grundtanken bakom upphovsrätten är fortfarande densamma: att upphovsmän ska kunna leva på och bestämma över sitt skapande.

MER LÄSNING:

Journalistförbundet - Upphovsrättens historia.

www.sjf.se/yrkesfragor/upphovsratt/upphovsrattens-historia

Sveriges Radio – Upphovsrätten.

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3182&artikel=2630924>

Svd – Upphovsrätten en 200-årig lag i förvandling.

http://www.svd.se/kultur/understrecket/upphovsratten-en-200-arig-lag-i-forvandling_4397183.svd

STIM – upphovsrättens historia.

<http://www.stim.se/sv/OM-STIM/Om-upphovsratt/Upphovsrattens-historia/>

DISKUSSIONSFRÅGOR:

Hur tror du att situationen var för konstnärer före dess att upphovsrätten lagstodgades?
Vad tror du drev fram tanken om upphovsrätt?

DISKUSSIONSFRÅGOR:

Boktryckarkonsten, LP-skivan och mobilt bredband - listan över tekniska landvinningar under senare århundranden kan göras lång. Vilken teknisk revolution tror du haft störst betydelse för upphovsrätten?